Lyssna till Olivier Messiaens Kvartett för tidens ände i Storkyrkan på Förintelsens minnesdag är en upplevelse präglad av både historiskt minne och andlig närvaro.
Verket kom till under krigets mörkaste år, när Messiaen var internerad som krigsfånge i Stalag VIII A i Görlitz.
Historien bakom verket Kvartett för tidens ände är att Messiaen träffade cellisten Etienne Pasquier och Henri Akoka ,klarinett som musiksoldater i franska armen. De blev tillfångatagna och internerade i Stalag VIII A Görlitz ,ett arbetsläger 1941. Akoka, Pasquier och Messiaen blev vänner för livet. De hittade i detta läger en violinist vid namn Jean Lanier (om vid tillfället hette Le Boulaire)

Stycket hämtar sin inspiration från Uppenbarelsebokens tionde kapitel, där ängeln förkunnar att tiden inte längre finns. Musiken förenar visioner om evighet och stillhet med en närmast extatisk färgrikedom, typisk för Messiaens uttryck.
I Storkyrkans rymd förstärks detta verk ytterligare: ett vittnesbörd om skapandets kraft mitt i mänskligt lidande, och en påminnelse om hopp, tro och andlig uthållighet.
På denna minnesdag klingar det som en musikalisk meditation över både historiens sår och det ljus som trots allt lyser genom mörkret.

"Kvartett för tidens ände" innehåller många av Messiaens kännetecken som kompositör. Inspirationen är hämtad från hans katolska tro och från fågelsång, precis som i de flesta av hans andra verk. Även rytmiken i stycket är väldigt typisk för Messiaen. Han studerade i början av sin utbildning grekisk och hinduisk metrik och utvecklade med inspiration från dem en mycket unik hantering av rytmik och metrik i sin musik.
Bland annat olika varianter av augumentation och diminution av rytmer och rytmiska palindrom som nämns ovan.
Messiaen komponerade Abîme (soloklarinett satsen) först i Nancy och den uruppfördes på ett fält. Sedan komponerades satsen Intermède
Verket uruppfördes 1941 den 15/1 i fångbaracken som var full antigen 50 ,200 eller 500 personer inte som Messiaen sa 5000. Messiaen mindes senare hur ingen publik någonsin lyssnat med sådan koncentration.
De satte igång direkt att hitta en violinist,Jean Lanier (som vid tillfället hette Le Boulaire) hade turen att finnas till hands. Messiaen hade hjälp av en fångvaktare som hette Brüll som han fick notpapper av så han kunde komponera. Messiaen träffade efter kriget denne BrÜll och de fortsatte en viss korrespondens . Messiaen blev hemkallad till konservatoriet innan krigsslutet och tog där en tjänst som orgel professor och sedan kompositions lärare.Han undervisning som var en öppen klass tilldrogs sig många ledande musiker t-ex Boulez.

Den nämnde Brüll tillgodosåg också att det fanns instrument, endast Akoka hade sina instrument med sig.
Det är en myt att violinen var sprucken och cellon hade tre strängar. Dock var det kallt och hemska förhållanden.
Klarinettisten Akoka levde mycket farlig, han var jude och försökte att fly ett antal gånger men lyckades inte.
Till slut blev hans som musiker flyttad ifrån Stalag VIII och lyckades fly till Marseille via en dramatisk flykt från ett transporttåg. Han skadade sin arm men fick hjälp av lokala järnvägsarbetare och kunde ta sig till den fria zonen i Frankrike.
Där återtog han sin tjänst i Franska radioorkestern men under ett falsk namn.

Efter krigsslutet fortsatte Akoka som klarinettist i nämnda orkestern och efter pensionen hjälpte han till som apotekare! Många är historierna om Akoka och Messiaen älskade att höra dessa. Messiaen var en mycket nära vän till honom. Tyvärr spelades Akokas version in av Messiaens kvartett men Messiaen reflekterade alltid till hans klang och sättet att spela. Min lärare Guy Deplus var en av de som berättade alla inside informations som Akoka spelade för mig. Så traditionen lever vidare . Deplus berättade för mig att varje gång de spelade kvartetten så kom Messiaen med noter och antecknade så han kunde förmedla olika aspekter på deras framförande

Verket består av följande åtta satser:

Liturgie de cristal - Kristallens liturgi

Klarinett och violin imiterar sången från en koltrast och en näktergal.
Satsen beskriver fågelsången mellan 3 och 4 på morgonen.
Överförd på det religiösa planet symboliserar den himlens harmoniska tystnad.
Alla fyra stämmorna deltar.

Vocalise, pour l'Ange qui annonce la fin du Temps
Sång för ängeln, som tillkännager tidens ände

Första och sista delen (med klarinett) frammanar den mäktiga ängeln.
Den längre mittdelen (utan klarinett) beskriver himlens outsägliga harmoni.
Det sker med stråkstämmorna på två oktavers avstånd mot pianots klockspelsliknande nedåtgående skalfigurer. Här är Messiaens typiska tonspråk tydligt med mycket polytonalitet och blandningar av tonala och atonala element.

Abîme des oiseaux'' - Fåglarnas avgrund

Avgrunden står för tiden med sitt svårmod och sin leda. Fåglarna är motsatsen till tiden - fågelsången med sin glädje kontrasterar mot tidens tröstlöshet.
Hela satsen är ett klarinettsolo.
En livligare mellandel inramas av en långsam melodi med komplicerad taktart.

Intermède

En Scherzo-sats som börjar med en unison melodi i alla instrument.

Louange à l'Éternité de Jésus - Lovsång till Jesu evighet

I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud.
En mycket långsam sats för cello och piano som är en omarbetning av två tidigare, opublicerade verk: "Fêtes des belles eaux" och "Oraison".
Det senare är ett verk för sex stycken för Ondes Martenot
Tempobeteckningen är "oändligt långsamt" ("infiniment lent").
Satsen, som är en hyllning till det gudomliga ordet, är en enda lång, gripande cellomelodi till ostinato ackompanjemang i pianot.

Danse de la fureur, pour les sept trompettes
Vredens dans för de sju trumpeterna.

Rytmiskt är detta den mest egenartade satsen i verket. Det inledande temat är mycket pregnant och återkommer flera gånger. Alla instrument medverkar och spelar unisont. Taktarten växlar. I de två första takterna är den 17/16-delar. Satsen är mycket representativ för Messiaens rytmik och innehåller mycket augumentation, diminution och rytmiska palindrom (rytmer som blir likadana oavsett om de läses från vänster till höger eller från höger till vänster).

Fouillis d'arcs-en-ciel, pour l'Ange qui annonce la fin du Temps
En svärm av regnbågar, till ängeln som tillkännager tidens ände

I denna sats återkommer delar av sats 2, vilket inte är så lätt att upptäcka. Två alternerande melodier spelar huvudrollen, en långsam och en rörligare.

Louange à l'Immortalité de Jésus - Lovsång till Jesu odödlighet.

Satsen består av ett violinsolo som balanserar cellosolot i sats 5 och är lika andäktigt vackert. Den o(b)stinata pianostämman är nu kraftigt synkoperad. Satsen är, säger tonsättaren, tillägnad Jesus som människoson. Violinens långsamma uppgång i högsta registret i satsens slut symboliserar Jesu himmelsfärd. En omarbetning av andra delen av orgelstycket "Diptyque", dock transponerat en stor ters uppåt.

Kristina Helmerson Ljunggren, teolog

Björn Wiman kulturchef DN

Tale Olsson violin

Ulrika Edström cello

Mats Jansson piano

Stefan Harg klarinett

Mattias Wager orgel

© Stefan Harg 2026